

Transilvania din cuvinte 1918-2018

Studii, eseuri, evocări, memorii

O antologie alcătuită de **Irina Petraș**

Cuprins

Irina Petraș	<i>Încercarea de a fi român</i> Argument	7
Ana Blandiana	<i>Transilvania</i>	11
1.	.....	15
David Prodan	<i>Transilvania și iar Transilvania</i>	17
Ioan-Aurel Pop	<i>Argument pentru Transilvania sufletului meu</i>	19
	<i>Ce este Transilvania</i>	22
	<i>Marea Unire și Sărbătoarea Națională</i>	31
	<i>Discursul istoric și Centenarul unirii noastre</i>	37
Vasile Pușcaș	<i>„Transilvania și iar Transilvania”?</i>	44
Petru Poantă	<i>Amurgul Imperiului</i>	50
Vasile Sebastian Dâncu	<i>Transilvania – 15 martie</i>	56
Ioan Bolovan	<i>Transilvaniei, cu dragoste</i>	65
Ștefan J. Fay	<i>Un mileniu în 51 de ani</i>	72
Ilie Rad	<i>Ștefan J. Fay și istoria Transilvaniei</i>	79
Dan Er. Grigorescu	<i>Monsieur Ficheux</i>	87
Gavril Pompei	<i>Țara Moșilor – o „Țară” între „Țări”</i>	95
Ioan Bolovan, Mihaela Bedecan, Alexandru Bogdan Bud, Marius Eppel, Adrian Onofreiu, Cornelii Pădurean, Dorina N. Rusu	<i>Și ei au fost la Alba Iulia</i>	104
Liviu Maior	<i>Ardeleni în uniformă. Soldați și ofițeri (1914-1916)</i>	127
Lukács József	<i>Regimentele clujene în Marele Război</i>	147
Ionuț Țene	<i>Administrația românească în Ardealul eliberat pe 30 august 1916</i>	155
Vasile Lechințan	<i>Cronologia evenimentelor Unirii și a intrării Armatei Române în Cluj</i>	159
	<i>1918 în județul Bistrița-Năsăud. Contribuții documentare</i>	194
Mirel Matyas	<i>10 fotografii document ale Unirii în arhivele din Zaláu</i>	202
Mircea Vaida-Voevod	<i>Alexandru Vaida Voevod Un Om – o Istorie</i>	211
Tudor Sălăgean	<i>Alexandru Vaida Voevod: diplomație și francmasonerie pentru cauza Marii Uniri</i>	219
Gelu Hossu	<i>Amintiri – Evocări</i>	226
	<i>De vorbă cu episcopul Dr. Iuliu Hossu prezent la marea Unire</i>	228
Aurel Rău	<i>Drumul unui document de timp</i>	234
Oana Habor	<i>Caius Brediceanu, politician și diplomat român</i>	241
Gheorghe Pârja	<i>Credenționale pentru Marea Unire</i>	246
Ioan Bilțiu Dâncuș	.....	247
George Vulturescu	<i>Reviste culturale, ziare, personalități sătmărene din anii Unirii</i>	253
Mihai CIMPOI	<i>Mișcarea culturală basarabeană, formatoare a ideii de unire *</i>	257
Icu Crăciun	<i>Solomon Haliță și Marea Unire</i>	262
Vasile Gogea	<i>„Micii oameni mari” ai Sighetului de acum o sută de ani</i>	266
Iuliu Pârvu	<i>Alexandru Ciura Un intelectual de asumat ca model</i>	271
Ion Petrovai	<i>„Leul de pe Mara” sau un om ce-a făurit istorie – doctor Ilie Lazăr</i> ..	280

Răzvan Ducan *Părintele Gheorghe Oprescu* 289

2 295

Respectivul 297

Mircea Zăciuț *Semnificații ale Transilvaniei în literatura română* 297

Ionuț Vulpescu *O cetate de cuvinte, în trei trasee* 304

Răzvan Voncu *Scritori în Marele Război* 307

Ion Vartic *Cioran și „misiunea Ardealului”* 320

Mircea Muthu *Pro memoria* 329

Mircea Popa *Două publicații ale Marii Uniri* 344

Ovidiu Pecican *Tripolaritate românească* 360

Adrian Lesenciuc *Brașovul și Generația Unirii* 376

Iulian BOLDEA *Ion Agârbiceanu și spațiul transilvan* 391

Constantin Cubleşan *Ioan Slavici – un patriot* 404

Ștefan Damian *Plăcerea voluptuoasă a evocărilor târzii: Sextil Pușcariu pe frontul italian* 407

Vasile Muscă *Spiritul ardelean în contextul Marii Uniri* 423

Ion Brad *Blajul și Marea Unire* 432

Ion Buzăși *Poeți ardeleni – profeți ai Marii Uniri* 435

Andrei Moldovan *Aleksandri și Ubicini – copii teribili ai Unirii* 440

Ion Taloș *Clujul interbelic – capitală a culegerii și cercetării folclorului literar românesc* 445

„Dacia antiqua” 450

Livia Titieni *Din „geografia literară” a Transilvaniei: scrierile lui Ionel Pop* 456

Vistian Goia *Spiritul transilvan și moralitatea românească* 469

Valentin Marica *„Esența transilvanității” în opera cărturarului Vasile Netea* 473

Sanda Cordoș *Nepoții lui Liviu Rebreanu* 480

Săluc Horvat *Sextil Pușcariu, creatorul școlii clujene de lingvistică și filologie* 485

Sorina Stanca *De la Biblioteca Populară Cluj la Biblioteca Județeană de azi* 490

3 499

Nicolae Prelipceanu *Transilvania mea* 501

Alexandru Vlad *Sărind peste un secol* 503

Horia Bădescu *Transilvania mea* 505

Sanda Berce *De ce Transilvania?* 510

Cornel Cotuțiu *Noi* 515

Vasile Igna *Hotare/Hotar* 519

Ion Vlad *Jurnalul unui „evadat”* 522

Ruxandra Cesereanu *Ultima Românie* 526

Ioan-Pavel Petraș *1918* 533

Adrian Grănescu *Bunicul necunoscut sau moșul meu din Poiana Sibiului* 537

Alexandra Medrea *Florian Medrea – un apărător al Marii Uniri* 548

Adrian Popescu *Unionistul, unitul, univocul* 558

Valer Gligan *Sălciuanii la Unire* 561

Miron Scorobete *Cu poezia în bivouac* 565

Eugeniu Nistor *Triptic transilvan* 568

Maria Vaida *Transilvania și martirii săi. Beiușul meu* 571

Sânziana Batiște *Strada Avram Iancu* 575

Cornel Udrea	<i>Descriptio Transilvaniae</i>	580
Mircea Ioan Casimcea	<i>Magnetul Transilvaniei</i>	582
Adrian Ţion	<i>„Ardealul este un sat din Transilvania...”</i>	584
Radu Constantinescu	<i>Un bucureştean la curtea regelui Matia</i>	586
Dumitru Cerna	<i>Presimţirea Transilvaniei</i>	588
4.....		597
Constantina Raveca Buleu	<i>Antroposofie transilvană în epoca interbelică</i>	599
Ioan Pop-Curşeu	<i>Transilvanii fictive în filmele cu vampiri</i>	604
Ştefan Borbély	<i>Ardelenii și vegetarianismul</i>	614
Elena Abrudan	<i>Repere temporale ale spaţiului urban</i>	623

Ioan-Aurel Pop

***Argument pentru
Transilvania sufletului
meu...***

Transilvania este un cuvânt simfonic, deoarece sunetele sale par să rostească în același timp, în perfectă armonie, o melodie plăcută auzului. Izul arhaic și misterios al termenului se revarsă și asupra locurilor denumite astfel, înnobilându-le cu atributul eternității. Prozaic spus, Transilvania este o provincie istorică, regiune a României, parte integrantă a României și efigie a identității românești. Dar, sub aspect oficial cel puțin, nu a fost întotdeauna așa, iar ceea ce a fost trebuie să fie cunoscut. Referirile la Transilvania s-au adunat în timp, multe, deopotrivă literare, științifice și istorice, scrise cu sufletul și cu mintea, chiar dacă autorii nu au avut întotdeauna cele mai generoase și altruiste intenții.

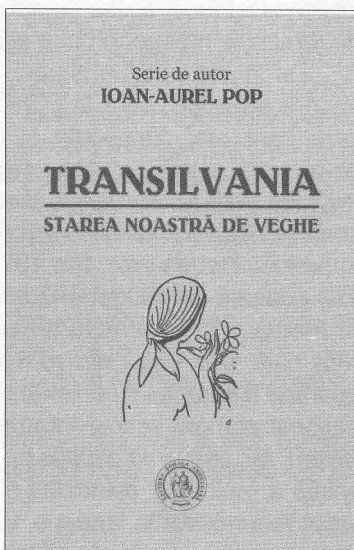
De la începuturile istoriei, Transilvania a fost „un loc de ispititor belșug și de trecere a oștilor”, cum ar fi zis Nicolae Iorga. S-au perindat pe-aici multe neamuri, între care mai cunoscute și mai statornice sunt dacii, romanii (latinofonii), dacoromanii, slavii, românii, ungurii, secuii, sașii. S-au succedat și multe stăpâniri, regimuri politice, dominații, dintre care nu lipsesc a Imperiului Roman, a imperiilor stepei, a voievozilor Gelou și Gylas, a Regatului Ungariei, a Imperiului Otoman, a Imperiului Habsburgic. Din 1918, Transilvania aparține României nu pentru că ar fi fost cucerită de Regatul României de-atunci, nici datorită drepturilor istorice ale României, nici ca urmare a deciziei marilor puteri, nici ca rezultat al nobleței românilor care s-ar trage din romani – civilizatorii lumii de odinioară etc. Transilvania aparține României dintr-un motiv simplu, acceptat destul de recent în dreptul internațional: românii reprezentau și reprezintă majoritatea absolută a locuitorilor acestei țări, iar voința românilor la 1918 a fost unirea provinciei cu România. Această voință a majorității coincidea și coincide cu dreptul popoarelor la autodeterminare, drept recunoscut în ianuarie 1918 de Congresul SUA, la propunerea președintelui Woodrow Wilson. Acest principiu fundamental a fost apoi recunoscut de toate puterile învingătoare în Primul Război Mondial. Prin urmare, românii s-au încadrat în 1918 în ordinea mondială de drept de atunci, ceea ce a determinat Conferința de Pace de la Paris, din 1919-1920, să nu facă altceva decât să valideze hotărârea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, ca și deciziile similare, luate anterior (în

aceiași an 1918) la Chișinău și Cernăuți. Deși lucrurile nu au fost atât de simple cum sunt rezumate aici, apartenența Transilvaniei la România se bazează nu pe o conjunctură trecătoare, ci pe realități măsurabile și incontestabile. O dovadă în plus în acest sens este faptul că și după Al Doilea Război Mondial – timp în care aproape jumătate din marea provincie istorică fusese dată de Germania și Italia Ungariei –, pornind de la aceleași realități etno-demografice, granița de vest a rămas neschimbată, pe vechile aliniamente, stabilite (cu greu) în anii 1919-1920.

Prin urmare, Transilvania este parte integrantă a României, iar acesta este un dat care nu mai suportă discuții. Firește, etniile principale ale Transilvaniei – românii, maghiarii și germanii (sașii și șvabii) – continuă să scrie despre trecutul „Țării de dincolo de pădure”, cu sensibilități proprii, istorii paralele. Prin acestea, românii își deplâng soarta lor multiseculară de iobagi, de supuși ai domnilor de pământ unguri, germanii (cei mai mulți mutați acum în patria originară a neamului lor) evocă nostalgic vremurile burgurilor lor înfloritoare de pe *Fundus Regius*, iar maghiarii (cu secuii alăturați ferm lor din secolul al XIX-lea) visează la statutul lor de stăpâni, nu doar din timpul de aur al Sfintei Coroane, ci din secolele mai recente, când au deținut mereu puterea locală, și speră (unii) la întoarcerea „gloriei apuse”.

Rândurile de mai jos sunt produsul meditației unui istoric român, cu toate cele implicate în aceasta. De aceea, ele exprimă, pe cât posibil, fapte obiective, dar cuprind și sentimente, impresii, atitudini, credințe, visuri. Studiez trecutul Transilvaniei de vreo patru decenii și nu mă pot sătura de savoarea acestei lumi revolute, dar prezente în toate fibrele ființei noastre de acum. Văd aievea latinitatea adusă de acvilele legiunilor romane; conversez cu daco-românii în latina vulgară a începuturilor; asist la răspândirea cuvântului Domnului, făcută de primii misionari; îl urmăresc pe „ducele Gelou” apărându-și cu prețul vieții, undeva la confluența Căpușului cu Someșul Mic, „sărăcia și nevoile și neamul” (Mihai Eminescu), „sărăcie” formată din „sare și materii sărate”, dar și din aur, din mult aur, aflat până și în nisipul râurilor; îi văd pe primii comiți trimiși de regele ungar în vechile centre fortificate din Bihor, Sătmar, Sălaj, Dăbâca etc.; trăiesc (re)organizarea voievodatului în cadrele statului arpadian; înțeleg mândria Angevinilor, luptători pentru gloria crucii latine „contra păgânilor, ereticilor și schismaticilor”; asist la decăderea elitei românești, obligate fie să-și piardă identitatea, fie să se replieze la adăpostul satelor și să ducă, în mândria sa umilă, viața modestă a țaranilor și câte altele! Toate acestea sunt tablouri de viață, așa cum a putut cea viață de demult să fie.

Pe lângă toate aceste imagini rezultate din fapte cercetate, mai scapără în mintea mea și frânturi de poveste, de eres, de cântec și de descântec, de strigătură și de blestem, de rugăciune pocăită și de bocet, de invocare, de doină și de dor.

Văd fata gata de măritiş, pejită cu alai, „icoană-ntr-un altar s-o pui la închinat” (George Coşbuc), nunţile cu chemători, tineri vânjoşi, mergând la coasă ori la se cere, ape bogate şi dătătoare de viaţă, săpând văi adânci printre dealuri şi munţi. Şi înţeleg tot mai bine, pe măsura trecerii anilor, de ce plânge „Oltul nost, bătrânul”, de ce este „atâta jale-n case”, de ce „la noi e mai aprins pe cer bătrânul soare” (Octavian Goga). O văd aievea pe mama, aşezând încet „merindea-n glugă” şi îndemnându-mă să zic Tatăl nostru seara şi „să mă port la-nvăţătură”. Rechem cu drag „icoana firavei bunici, din frageda-mi pruncie”, care „torcea fus după fus”, înveşmântată „în portu-i de la ţară” (Ştefan Octavian Iosif). Este, fără îndoială, aceasta o lume românească autentică şi inimitabilă, o lume care a păstrat intactă identitatea românească, zidită pe sigiliul Romei, o lume conservată în urma permanentei stări a noastre de veghe...

Apoi văd în Transilvania lumea toată şi, mai ales, Europa *in nuce*. Transilvania este parte integrantă a României, dar ea este, înainte de toate, patria tuturor locuitorilor săi. Iar locuitorii săi sunt romanici, germanici, slavi, fino-ugrici, romi etc., adică reprezintă toate marile grupuri de popoare europene. Ei sunt creştini ortodocşi, catolici, protestanţi, neoprotestanţi, adică figurează la scară redusă toată varietatea creştină a vechiului continent. Aici, în Transilvania, se întrepătrund civilizaţia răsăriteană romano-bizantină şi bizantino-slavă cu civilizaţia occidentală latină şi protestantă, aici interferă armonios spiritul contemplativ al veşniciei născute la sat (Lucian Blaga) cu spiritul concurenţial-individualist al lumii urbane apusene. Aici este unicul loc din lume unde cupolele bisericilor bizantine se întâlnesc cu turnurile gotice care străpung cerul, cu rotunjimile stilului romanic, cu gracilele ornamente ale stilului Renaşterii, cu bogăţia grea a Barocului, cu simbolurile sinagogilor etc., toate plasate pe distanţe de câteva zeci ori sute de metri una de alta. Numai aici, satele pierdute şi risipite în munţi, dăruite cu zvelte biserici de lemn, se îngemănează cu alte sate, adunate şi închise în sine, cu biserici de piatră fortificate, cu oraşe precum burgurile occidentale, unde colinele arcuite domol se topesc în „câmpii arse şi vărute, ca la porţile Romei” (Nicolae Bălcescu). Este în această generoasă Transilvanie loc pentru sporirea varietăţii şi a diversităţii, dar cu o condiţie: garantarea perpetuării personalităţii regiunii, a zestrei sale istorice, a valorilor tradiţionale care au consacrat-o şi care i-au creat specificul.

În fine, Transilvania este pentru mine nu numai toate cele de mai sus, ci şi singurul loc de pe pământ unde pot auzi – când ştiu să ascult – „cum bat în geamuri razele de lună” (Lucian Blaga). Iar acesta este un privilegiu rar, de care nu încetez să mă bucur şi să mă minunez. Prin urmare, acest loc de poveste, acest „picior de plai, pe-o gură de rai” merită elogiul eterne, pe care noi, muritorii, nu suntem capabili să i le aducem decât trunchiat şi modest, cu sărace cuvinte. Avem însă elogiul cel deplin în suflete şi în inimi şi îl purtăm în noi şi în următorii care se zămislesc din noi, ca pe cea mai preţuită comoară. Transilvania este starea noastră cotidiană de veghe. Despre această Transilvanie mirifică şi reală în acelaşi timp încerc să scriu şi nu reuşesc, nu-mi ajung cuvintele, pentru că mă copleşesc mereu farmecele ei.

Vă propun, totuşi, să ne gândim împreună la Transilvania, cu mintea şi cu spiritul, sporind şi preamărind „a lumii taină”, acum când se apropie centenarul celui mai important gest al naţiunii române din întreaga sa istorie.

Numele de Transilvania, exotic și fascinant în același timp, nu le spune multora nimic. El este asociat de unii cu Pennsylvania (USA), iar de alții, cu Dracula, sângerosul vampir care ar fi terorizat lumea, în acord cu imaginația viforoasă a scriitorului irlandez Bram Stoker și a urmașilor săi. În alte dăți, Transilvania apare în mintea oamenilor ca un tărâm de poveste, în care mediul natural este bine conservat și pentru care manifestă un interes special prințul Charles, moștenitorul tronului Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, cel care protejează zona, care a achiziționat câteva proprietăți aici, poposind adesea pe dealurile molcome, despărțite de văi.

Mai puțini știu că regiunea a fost în antichitate provincie a Imperiului Roman, în Evul Mediu voievodat al Regatului Ungariei, apoi principat autonom sau provincie habsburgică, înainte de a deveni, la 1918-1920, parte integrantă a Regatului României. În anumite cercuri politice, se știe vag că Transilvania a fost mult timp obiect de dispută între Ungaria și România, că minoritățile maghiară și germană au suferit mult sub comunism (1945-1989), mai ales în ultimii ani ai regimului Ceaușescu. Firește, se mai aud și astăzi anumite voci iredentiste ungare, dar justificările lor rămân învăluite în incertitudini și nostalgii, iar finalitatea lor, destul de neclară.

Generalități: Transilvania din trecut și de astăzi

Numele de Transilvania (cu o primă variantă Ultrasilvana), deși, prin prisma rezonanței sale latine, pare destul de exotic și foarte vechi, nu datează din antichitate, ci abia de la cumpăna dintre milenii I și II ale erei creștine, și înseamnă „peste pădure” sau „dincolo de pădure”. Astăzi, denumirea se acordă, în limbajul comun, unei arii vaste (de aproape 100.000 de km pătrați, cam de trei ori suprafața Belgiei), situată la nord de Carpații Meridionali (Alpii Transilvaniei) și la vest de Carpații Orientali, parte integrantă a României, reprezentând circa 40% din suprafața actuală a acestui stat. Populația Transilvaniei de astăzi este de circa 7 milioane de oameni (mai mult de o treime din populația României), dintre care aproape 75% sunt etnici români, circa 18% maghiari, restul fiind romi, slavi, germani etc. Cele mai importante popoare istorice cunoscute ale Transilvaniei au fost, în ordine cronologică, daco-geții și romanii (latinofonii) – în antichitate –, apoi românii, maghiarii, secuii și sașii – în vremurile medievale; abia relativ recent secuii s-au contopit cu maghiarii, iar sașii (după Al Doilea Război Mondial) au emigrat masiv în Germania, încât tabloul etnic s-a simplificat mult. Firește, o asemenea evoluție a fost determinată și de alți factori, care vor fi relevați pe parcurs.

Această Transilvanie (în ungurește Erdély, în germană Siebenbürgen) prezentă, a secolului al XXI-lea, poartă urmele unui trecut frământat și destul de diferit de ceea ce s-a întâmplat în alte regiuni ale Europei. Încă de la o primă privire, călătorul venit de departe este frapat, deopotrivă în peisajul urban și în cel rural, de alăturarea unor lăcașuri de cult variate, de la cupolele bizantine și neobizantine ale bisericilor ortodoxe la turnurile gotice care străpung cerul și de la arcurile rotunde ale

bisericii romanice până la fațadele baroce ale altor locuri de închinăciune. În unele zone, pe o suprafață de câteva sute de metri pătrați, se pot vedea biserici ortodoxe și greco-catolice, alăturate unora romano-catolice, calvine, luterane sau unitariene, situate în vecinătatea câte unei sinagogi. Moscheii nu sunt, deoarece țara nu a fost niciodată cucerită și integrată efectiv în Imperiul Otoman, iar o emigrație recentă dinspre țărâmurile musulmane nu a existat și nu se înregistrează nici acum. Dar varietatea cultelor creștine este într-adevăr impresionantă. De exemplu, în orașul Cluj-Napoca (Napuca, Napoca, Clus, Klausenburg, Kolozsvár, Claudiopolis), capitala tradițională a provinciei, rezidă astăzi cinci ierarhi creștini de rang cel puțin episcopal (un mitropolit ortodox, un episcop greco-catolic, un episcop calvin, unul luteran și unul unitarian), alături de un vicar episcopal (romano-catolic), iar în cadrul Universității „Babeș-Bolyai” (cu circa 45.000 de studenți, masteranzi, doctoranzi, profesori etc.) funcționează patru facultăți teologice, între care două cu limba de predare română și două cu limba de predare maghiară. Transilvania este singurul loc din Europa cu o asemenea structură culturală și confesională complexă, singurul loc unde monumentele în stilurile romanic și gotic coexistă cu cele construite în stil bizantin, în cel al Renașterii, în cel baroc sau chiar în cel numit Secession (Modern Style, Jugendstil sau Art Nouveau). Dincolo de Transilvania, spre est, stilul romanic dispare cu totul, iar cel gotic se topește în stilul moldovenesc, al unei lumi vechi românești, care a oscilat spiritual între Constantinopol (Noua Romă) și a Treia Romă (Moscova), pe calea „Bizanțului după Bizanț” (în acord cu formula lui Nicolae Iorga) sau – cum ar fi spus Dimitri Obolensky – ale Commonwealth-ului bizantin. Peisajul este dominat de sute de biserici bizantine românești de lemn sau de piatră și zid, unele clădite pe la 1200, de biserici romanice și gotice ridicate de germani, maghiari și secui, tot în Evul Mediu, devenite în parte luterane, calvine sau unitariene, după secolul al XVI-lea. Sunt impresionante numărul și amploarea bisericilor fortificate din sudul Transilvaniei – cele mai multe de acest fel din Europa – construite de germani pentru apărarea comunităților lor de invaziile otomane din secolele al XV-lea, al XVI-lea și chiar al XVII-lea. La fel, surprind bisericile de lemn, unele cu turnuri de peste 50 de metri, care străpung cerul, mărturie a unui gotic rural românesc inegalabil, ilustrat mai ales în nordul provinciei și în Maramureș. Într-un anume sens, Transilvania este o Europă în miniatură, cuprinzând deopotrivă grupurile etnice și lingvistice de bază (romanice, germanice și slave, plus cel fino-ugric) și principalele religii și confesiuni (ortodoxă, catolică, iudaică, culte protestante și neoprotectante etc.) care dau personalitate continentului însuși.

În această lume transilvană s-au împletit în Evul Mediu modelele spirituale de viață răsăriteană (ortodoxă) și apuseană (catolică), pentru ca timpurile moderne să aducă, alături de ele, o importantă componentă protestantă, una iudaică, alta neoprotectantă etc. Toate aceste modele au fost, pentru perioade mai lungi sau mai scurte de timp, în pericol, s-au aflat în rivalitate și în dispută, și-au periclitat reciproc existența, dar au funcționat până la urmă concomitent și s-au influențat reciproc, conferind unicitate lumii transilvane, cunoscute, de aceea, în anumite cercuri, drept o lume a toleranței. „Toleranța” transilvană a însemnat, în funcție de realitate, dar și de interpretarea fiecăruia, acceptare și respingere în același timp, primire și excludere, egalizare și segregare, dând societății o formă și o funcționare sui-generis.

Cum spuneam, numele de Transilvania este dat astăzi uneia dintre cele trei provincii istorice mari (Transilvania, Țara Românească și Moldova) care formează România, cea mai mare țară din sud-estul Europei (circa 240.000 de kilometri pătrați, cam cât suprafața Marii Britanii) și care adăpostește majoritatea poporului român (apreciat azi la circa 25 de milioane de oameni), cel mai numeros popor din sud-estul Europei. România, ca suprafață și populație, este a șaptea țară din Uniunea Europeană. Înțelesul geografic al numelui de Transilvania a variat în timp, el referindu-se în Evul Mediu (secolele XII-XVI) doar la o anumită regiune din interiorul arcului Carpaților, de peste 50.000 de km pătrați, organizată atunci ca voievodat

distinct în cadrul Regatului Ungariei. Ulterior, denumirea s-a extins, prin formarea Principatului Transilvaniei, care a cuprins și alte provincii, situate spre vest, precum Banatul, Crișana, Maramureșul, Sătmărul etc. În mod curent, astăzi denumirea de Transilvania se folosește în sens larg, cum spuneam, oamenii referindu-se în vorbirea cotidiană la toată regiunea nord-vestică a României, formată din Transilvania propriu-zisă (intracarpatică), Banat, Crișana și Maramureș. Tradiția Transilvaniei cuprinde experiența de viață a tuturor locuitorilor care au trăit pe acest teritoriu, din cele mai vechi timpuri până astăzi. Nicio moștenire a vreunei comunități umane nu este de neglijat, fiindcă „trecutul nu este niciodată mort, el nici măcar nu este trecut” (William Faulkner). Într-adevăr, trecutul este viață și realitate vie pentru cei care l-au trăit, el devenind trecut doar în mintea noastră, printr-o convenție.

Transilvania în antichitate: sigiliul Romei sau formarea poporului român

Transilvania a fost mereu un tărâm al inovării, al concurenței și al inițiativelor. În antichitate, prin secolele I î.Hr. și I d.Hr., când nici nu exista denumirea de Transilvania, regiunea respectivă a făcut parte din patrimoniul regilor daco-geți. Unul dintre aceștia, numit Burebista – după cum spune un izvor –, a avut inițiativa stâpîrii viilor, pentru a-și fortifica luptătorii prin abținere de la vin. Stâpîirea viilor a fost, din câte se pare, un eșec, dar forța armatelor sale a rămas redutabilă, din moment ce el era gata să-l înfrunte pe Iulius Caesar, marele comandant roman, acela care cucerise Galia (Franța de azi). Mai vestit decât Burebista a fost regele Decebal, care s-a bătut, în urmă cu aproape două milenii, cu unul dintre cei mai valoroși împărați romani, cu Traian. El a poruncit arhitectului Apolodor din Damasc să proiecteze și să înalțe un pod peste Dunăre, la Drobeta. Va fi una dintre cele mai grandioase construcții ale antichității, urmele podului fiind încă vizibile și azi în sud-vestul României, pe malul Dunării. Pe acest pod și pe altele, de vase, armata romană de circa 150 000 de ostași (dacă ar fi să dăm crezare surselor) a înaintat în anul 105 din mai multe direcții și a asediat apoi Sarmizegetusa, capitala țării. La începutul verii anului 106, lipsită de apă și înfometată, cetatea se predă în mâinile romanilor și este distrusă. Romanii descoperă tezaurul dacilor, evaluat la 165 000 kg aur fin și 331 000 kg de argint, pe care-l transportă cu alai la Roma și din care împăratul avea să ofere poporului, după obicei, *panem et circenses*, adică grâne și spectacole de circ. Acest tezaur dacic a umplut pentru un timp vistieria secăuită a imperiului. Dar satisfacția nu a fost deplină, deoarece Decebal și o mână de credincioși ai săi se refugiaseră în munți, unde continuau lupta. Rezistența a fost însă de scurtă durată, căci un detașament roman a dat de urma fugarilor. Încolțit, Decebal și-a luat singur viața, iar capul său și mâna dreaptă urmau să fie înfățișate împăratului și apoi expuse la Roma, în văzul mulțimilor, pentru ca acestea să se convingă că marile dușman al imperiului lui pierise.

O mare parte din vechea țară a lui Decebal a devenit provincia romană Dacia, cu nucleul situat în Transilvania. Prin aceasta, sigiliul Romei a fost pus pentru vecie în acest teritoriu structurat pe cununa Carpaților. Puținii daci rămași s-au amestecat cu romanii cuceritori, gena romană a biruit și astfel românii au devenit un popor romanic. Al treilea ingredient au fost migratorii slavi, stabiliți în parte printre daco-romani și românii timpurii, asimilați apoi treptat (secolele VI-XII), nu înainte de a lăsa importante urme ale venirii lor, inclusiv în limba română.

Evul Mediu sau conviețuirea dintre români, unguri, sași și secui

Ungurii au fost inițial o populație nomadă, de origine fino-ugrică, sosită dinspre răsărit (de la frontiera dintre Europa și Asia) și stabilită în Pannonia pe la anul 896. De aici, timp de circa un secol, au întreprins atacuri repetate, cu scopul acaparării de prăzi, deopotrivă spre vest, spre sud și spre est. După anul 1000, și-au constituit un regat creștin, căruia i-au adăugat treptat noi teritorii și popoare. Expedițiile lor războinice s-au îndreptat și spre Transilvania, unde trăiau, pe la anul 900, românii și slavii, conduși de voievodul Gelou, „un anumit român”. Un conducător ungar a avut inițiativa trecerii din Crișana „dincolo de pădure” (trans silvam), descoperind acolo, în țara acestui Gelou, recolte bogate, sare și mai ales aur, strălucind până și în nisipur râurilor. De-atunci, ducii și regii unguri au păstrat în amintire fascinația

bogațiilor Transilvaniei, ceea ce a condus, între secolele XI și XII, la cucerirea țării și la încadrarea sa în Regatul Ungariei.

Pentru stăpânirea, organizarea și exploatarea acestei țări, locuite de o populație cucerită, sărăcită și ostilă, regii unguri au decis așezarea și colonizarea aici a unor grupuri străine. Valoarea unei țări se măsoară, în fond, după mulțimea oamenilor capabili să-i pună în evidență bogățiile. Astfel au venit dinspre vest grupuri de maghiari, mai ales nobili, dăruiti cu pământuri, de secui (popor turcic, puternic influențat de maghiari) și de germani, numiți generic sași. În aceste condiții, pe la anul 1300, structura etnică și religioasă a Transilvaniei medievale era, în linii mari, desăvârșită: de o parte erau românii ortodocși, de alta erau ungurii, sașii și secuii catolici. Paradoxal, românii, popor de origine romană, cu rădăcini în Occident, au ajuns să se lege din punct de vedere confesional de Răsărit, de Constantinopol, și nu de Roma, aflată mult prea departe. Ungurii și secuii, veniți în Pannonia dinspre răsărit, după legături puternice cu Bizanțul, au fost creștinați în anul 1000 în formă apuseană, iar sașii au venit dinspre vest cu aceeași confesiune. Între românii cucerțiți și supuși, pe de o parte, și maghiari, secui și sași, pe de altă parte, raporturile nu au putut fi mereu amiabile, mai ales după ce Regatul Ungariei și-a sumat misiunea de luptă împotriva „păgânilor, ereticilor și schismaticilor”. „Schismatici” erau considerați cei „rupți de Roma”, adică ortodocșii. De aceea, românii au fost îndepărtați de la putere și obligați să ducă o viață modestă în raport cu nobilii maghiari, sașii și secuii, deveniți grupuri privilegiate.

Evul Mediu sau Cruciadele târzii: apărarea Creștinătății

Pericolul otoman („păgân”) a diminuat mult disputele și i-a obligat pe locuitorii Transilvaniei să lupte împreună pentru apărarea valorilor comune de civilizație. În timpul luptei antiotomane, s-a afirmat și un mare voievod al Transilvaniei, anume Ioan sau Iancu de Hunedoara, ajuns de-a lungul fulminantei sale cariere (1441-1456) chiar guvernator al Ungariei și căpitan general al regatului. El, un *self made man*, și fiul său, regele Matia Corvinul (1458-1490) – născut la Cluj –, au ajuns simboluri deopotrivă pentru români și pentru unguri, întrucât provin dintr-o familie românească trecută la catolicism și afirmată până la cele mai înalte demnități din Ungaria. De Hunedorești (Corvinești) și de Transilvania este legat și numele unui alt luptător contra turcilor, anume Vlad al III-lea Drăculea, pe care străinii l-au numit Dracula și l-au transformat cu timpul într-un personaj fantastic, hollywoodian. De fapt, Vlad a fost principe al Țării Românești în secolul al XV-lea, crud, aidoma multora dintre contemporanii săi, dar rămas în conștiința românilor ca simbol al justiției și ca apărător al creștinătății. Cu Transilvania are în comun doar locul nașterii sale, care pare să fie cetatea Sighișoarei (Schässburg/Segesvár), unde familia sa princiară se afla în refugiu.

În secolele medievale – asociate adesea în chip greșit cu înapoierea și obscurantismul – oamenii nu au muncit și au luptat, dar au și construit, au creat, au cântat și au compus, și-au înfrumusețat viața, după cum s-au priceput. Ca să trăiască, oamenii trebuiau însă să producă și să schimbe produse. Încă din secolul al XIV-lea, s-au bătut în aceste locuri primele monede locale, deși circulau de secole monedele țărilor din jur. Brașovul, Sibiu, Bistrița și Clujul erau importante centre de schimb, deci și de circulația banilor.

Principatul autonom al Transilvaniei (1541-1688)

După 1541, Transilvania, desprinsă din defunctul Regat al Ungariei, își duce teritoriul și devine un principat aproape independent, plătitor de tribut turcilor. Este perioada în care grupurile conducătoare ale țării – maghiarii, sașii și secuii – se transformă aproape în întregime din catolice în protestante, ajungând să fie unii luterani, alții calvini, iar alții unitarieni. Românii – marea masă a locuitorilor țării – rămân ortodocși și marginali, nerecunoscuți drept cetățeni de drept. Etica protestantă aduce în țară un anumit spirit al competiției și al concurenței, lărgind orizonturile economice, schimburile de valori, contactele cu Europa. Transilvania intră în circuitul european de valori, odată cu redimensionarea continentului. În această epocă, țara dispune de moneta proprie și de instituții care prefigurează băncile moderne. Dinamica cea mai evidentă în acest sens se vede în mediile săsești, aflate în legătură cu spațiul occidental, mai ales cu băncile germane, active încă din secolul al XVI-lea. Toate grupurile etnice ale țării – inclusiv românii – trec rapid, sub stimulentele Reformei, la utilizarea și în scris a limbilor naționale, limbi în care încep să se elaboreze și să se tipărească creații de mare importanță.

Un moment special a fost domnia lui Mihai Viteazul, principele care, pentru o clipă (1599-1601), a reușit să aducă sub sceptrul său, în numele împăratului habsburg, Țara Românească, Transilvania și Moldova, devenind ceea ce unii au numit în epocă restitutor Daciae (cel care a refăcut Dacia) și fiind apoi transformat în erou național, prevestitor al României moderne. După 1601, Transilvania a revenit la statutul său de principat autonom sub suzeranitate otomană, fiind condusă timp de aproape un secol de principii maghiari calvini.

Noul regim habsburgic și lupta de emancipare națională în secolul al XVIII-lea

Paradoxal, noul asalt al turcilor spre centrul Europei – ne referim la asediul Vienei din 1683 – conduce la emanciparea Transilvaniei de sub suzeranitatea imperiului sultanilor. Armatele austriece, ajutate inițial de trupele regelui polon Jan Sobieski, încep urmărirea asediatorilor și-i alungă pe turci dintr-o serie de teritorii creștine, între care Ungaria și Transilvania. La 1688, Transilvania intra practic sub stăpânirea Imperiului Habsburgic, iar la 1699, prin pacea de la Karlowitz, această situație era consfințită pe plan internațional.

În secolul al XVIII-lea, autoritățile imperiale au introdus și rânduieli noi, moderne în Transilvania, după tipicul despotismului luminat, sub împărăția Maria Terezia (1740-1780) și Iosif al II-lea (1780-1790). De la 1700 încolo, tabloul confesional al Transilvaniei se modifică din nou, prin trecerea unei mari părți a românilor la unirea cu biserica Romei. Se formează astfel biserica greco-catolică, bizantină prin rit, sărbători, tradiții sau calendar, dar apropiată de catolicism prin recunoașterea autorității papei. Era timpul afirmării națiunilor moderne în zona central și sud-est europeană. Românii, ca și maghiarii, germanii, secuii sau sârbii, își precizează ideologia națională și programele de urmat, își constituie instituții adecvate și trec la acțiuni concrete în vederea emancipării națiunii, a unității sale politice, a formării statelor naționale independente. Maghiarii urmăresc eliberarea de sub dominația austriacă și refacerea „Ungariei Mari” sau „istorice”, așa cum fusese ea înainte de 1541. Sa-

șii, situați departe de masa poporului lor, din care se desprinseseră cu sute de ani în urmă, nu vizau decât păstrarea identității lor, a organizării tradiționale, a autonomiilor lor și chiar a vechilor privilegii. Secuții devin tot mai apropiați de masa națiunii moderne maghiare, în care se contopesc în mare măsură, datorită identității de limbă și altor elemente comune. Românii, încurajați de noua politică imperială și dezamăgiți în același timp de rezultatele ei, de opoziția nobilimii, trec la organizarea luptei lor în plan politic (mișcarea petiționară a episcopului unit Inocențiu (Inochentie) Micu-Klein la 1732 și continuată prin marea petiție din 1791), social (Răscoala lui Horea din 1784), cultural (mișcarea iluministă a Școlii Ardelene), confesional etc. Conducătorii românilor (Petru Maior, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Ignatie Darabant, Ioan Piuariu Molnar și alții) au militat pentru recunoașterea oficială a națiunii române, pentru egalitatea în drepturi a membrilor națiunii române – preoți, nobili, țărani, orășeni – cu grupurile similare din rândul celorlalte națiuni, pentru reprezentarea românilor în Dietă, administrație și alte instituții, în proporție cu numărul lor (de circa 2/3 din toată populația țării), pentru folosirea limbii române etc. Mari intelectuali, mai ales greco-catolici, după studii strălucite la Viena sau Roma, au revenit în țară și au elaborat cărți fundamentale de istorie, filologie, drept, știință, teologie, în vederea ridicării culturale a românilor și a argumentării drepturilor politice ale națiunii române în patria sa.

Veacul naționalităților – al XIX-lea – a găsit majoritatea popoarelor și grupurilor etnice din centrul și sud-estul Europei fără state naționale sau fără state naționale unitare. Din secolul al XVI-lea, imperiile otoman și habsburgic, cărora li s-a adăugat ulterior și Rusia, și-au împărțit între ele această parte a Europei, rămasă la periferia dezvoltării și a civilizației de model occidental. De pe la 1500-1600, popoarele sau națiunile medievale din zonă au evoluat spre solidaritățile moderne, în care unitatea de limbă, origine, credință, mentalitatea comună etc. serveau dobândirii drepturilor politice naționale și făuririi cadrului firesc de dezvoltare a națiunii. Momentul decisiv a venit după 1800, prin pătrunderea ideilor democratice ale Revoluției Franceze și a spiritului național german, teoretizat de Herder. Astfel, libertatea a devenit aici prioritar nu individuală, ci națională, iar națiunile s-au afirmat nu după granițele politice în care erau cuprinse artificial, ci după componentele etnico-lingvistice și confesionale pe care le dobândiseră organic, printr-o evoluție de secole. Astfel, în Austria trăiau națiuni ca austriecii, cehii, ungurii, slovacii, românii, croații, ucrainenii, sașii, secuții etc. Unele erau doar mărunte grupuri etnice, declarate națiuni politice în Evul Mediu, dar se pretindeau națiuni moderne în rând cu celelalte. Națiunea unică a Imperiului Austriac nu exista decât în scriptele vieneze.

De la Revoluția din 1848-1849 la regimul dualist austro-ungar

Banii au devenit motorul modernizării și al racordării la valorile civilizației occidentale. Diversele națiuni etnice din imperiu au intensificat lupta de emancipare, care a atins apogeul în timpul Revoluției din 1848-1849. În Transilvania, forțele luptei au fost românii, ungurii, secuții și sașii, care au criticat împreună absolutismul austriac și vechile rânduieli feudale din țară. Dintre toate națiunile cuprinse în Austria, cea mai puternică tradiție statală independentă o aveau ungurii, animați de un naționalism elită, de tip nobiliar, dornici de a reface Ungaria istorică, adică marea